

Expert en relacions internacionals i en el Pròxim Orient.
Professor de recerca ICREA a l'IBEI.

Fred Halliday*

La revolució iraniana, trenta anys després

La revolució islàmica de l'Iran, que va culminar a principis de l'any 1979 amb la presa de poder de l'aiatoHà Khomeynî i els seus aliats, va ser un dels esdeveniments més dramàtics, inesperats i, en les seves conseqüències, importants de la segona meitat del segle xx. La revolució va marcar un punt d'inflexió en la història de tota la regió, ja que va derrocar un dels aliats més propers i poderosos d'Occident, va provocar un gir de cent vuitanta graus en el mapa geoestratègic de l'Orient Mitjà i va posar fi a gairebé dos mil·lennis de monarquia al país. També va significar un punt d'inflexió en relació amb la política exterior dels Estats Units, i va actuar com a presagi del llarg conflicte amb el món islàmic –tant amb l'Iran com amb l'Afganistan, l'Iraq o el Líban– que durant les tres dècades següents preocuparia els presidents nord-americans –danyant-ne greument la reputació–, des de Carter i Reagan fins a Clinton i George W. Bush. A la vegada, i en fort contrast amb les revolucions i els conflictes ètnics d'altres parts del món, va distanciar-se de la polaritat de la Guerra Freda: l'eslògan polític de l'aiatoHà va ser *Ni Oest, ni Est*,¹ i en un país que havia estat ocupat, tot i que sense provocacions, per Rússia i el Regne Unit en les dues guerres mundials, el rebuig nacionalista a alinear-se amb un bàndol o l'altre de la Guerra Freda va suposar un altre gir notable a la regió.

* Assessor autònom del director del Centre de Cultura Contemporània de Barcelona i columnista mensual a *La Vanguardia*. La seva obra d'anàlisi crítica del règim del xa, *Iran: Dictatorship and Development*, es va publicar en anglès a Penguin Books a finals de 1978 i posteriorment ha estat traduïda a nou llengües, entre les quals hi ha el castellà, el persa i l'àrab.

La revolució iraniana, trenta anys després

En alguns aspectes importants, la revolució iraniana és comparable a les grans revolucions de la història moderna, com les de França i Rússia, la Xina, Cuba i Etiòpia. Si ens guiem pels criteris que se segueixen per definir el que implica una gran revolució –és a dir, un canvi social i econòmic de gran envergadura i un canvi de sistema polític–, podem afirmar que l'aixecament iranià va ser una revolució en tota regla. També va ser-ho en la manera com va mobilitzar milions de persones en senyal de protesta i oposició. En aquest sentit, les manifestacions contra el xa que es van celebrar a les grans ciutats iranianes a finals de 1978 van ser, probablement, els moviments d'oposició més multitudinaris de la història de la humanitat.

L'aixecament islàmic també va ser revolucionari en les seves conseqüències, tant a l'Iran com a l'estranger. A escala nacional, el nou règim va fer el que han fet totes les revolucions modernes: sota la promesa d'atorgar més llibertat, va crear un nou estat molt més brutal i autoritari, i va perseguir no només els partidaris de l'antic règim sinó també alguns dels que havien donat suport a l'aiatollà Khomeynî. La revolució iraniana

Sota la promesa de llibertat, la revolució va exalçar una nova austeritat i un puritanisme que entrava en contradicció amb bona part de la literatura i la cultura popular persa.

va prometre igualtat social i l'inici d'una nova era de justícia –aspectes que es plantejaven parcialment en termes religiosos–, i tot i que va estendre la riquesa derivada del petroli a un segment més gran de població, al mateix temps va donar poder i accés a la riquesa dels ingressos generats pel petroli a una nova elit postrevolucionària, una «nomenklatura islàmica» que, malgrat les seves diferències polítiques i d'opinió, avui dia encara controla i explota l'Iran. Sota la promesa de llibertat, la revolució va exalçar una nova austeritat i un puritanisme que entrava en contradicció amb bona part de la lite-

ratura i la cultura popular persa –no només amb la celebració del vi i l'amor–, i va crear nous patrons de control social més intrusius, sobretot envers les dones.

Pel que fa a les conseqüències internacionals, la revolució iraniana també va ser semblant a les anteriors: d'una banda, va mirar de donar suport a moviments revolucionaris a l'estranger –tant a l'Iraq com a l'Afganistan, el Líban o Palestina–, en nom de la «solidaritat islàmica», mentre

que, de l'altra, va intentar mantenir alguns acords diplomàtics, com els que tenia amb Síria, Turquia, Rússia, l'Índia, la Xina i –en més mesura i a pesar dels conflictes retòrics– l'Aràbia Saudita. Tal com va succeir amb les revolucions precedents, l'èxit a l'hora d'exportar-la no va ser total, ja que l'Iran va guanyar aliats al Líban i a Palestina, però no a Turquia ni a Egipte. Tanmateix, encara que les esperances inicials d'aconseguir una revolució islàmica van quedar frustrades, els esdeveniments posteriors, el més important dels quals va ser la caiguda de l'opositor més important de l'Iran, Saddam Hussein, l'any 2003, han deixat entreveure noves possibilitats que l'Iran augmenti el seu poder.

Una altra dimensió en què la revolució iraniana és comparable a altres és la del paper dels grups ètnics i lingüístics diferents dels perses dins del país, que conformen, en una població d'aproximadament trenta milions de persones el 1979, gairebé la meitat del total. Qualsevol lector veurà, sens dubte, el paralelisme que s'estableix amb la història moderna d'altres estats multiètnics, inclòs Espanya. Fa un segle, durant la Revolució Constitucional de 1906-1908, i en part per l'impacte dels canvis radicals que s'havien produït a Rússia i sobretot a la regió del Caucas que fa frontera amb l'Iran, el centre de l'activitat revolucionària es trobava entre la minoria àzeri, a la província d'Azerbaidjan. Igualment, als anys quaranta del segle xx van ser els àzeris i els kurds, amb el suport de l'URSS, els que van afavorir l'obtenció d'una major autonomia. Als anys setanta, la relació es va invertir i el focus radical va passar al centre.

En el cas de la revolució iraniana de 1978-1979, hi ha múltiples precedents en què una revolució social al centre, i entre el grup ètnic dominant, ha provocat reaccions contradictòries i a vegades extremadament hostils entre altres grups nacionals i lingüístics més reduïts del país. En general, qualsevol proclamació inicial de fraternitat i solidaritat entre tots els pobles, si està pronunciada per representants dels nous estats centrals revolucionaris, sol anar seguida de violència, resultat de la centralització i de les noves tendències autoritàries cap al centre, de la trampa retòrica que genera la fraternitat mateixa i de la tendència –menys adequada però igualment universal– dels règims revolucionaris de titllar els líders d'altres grups ètnics de «separatistes», «reaccionaris» i «agents» dels poders estrangers.

La revolució iraniana, trenta anys després

Uns anys abans de la revolució iraniana, el 1974, el món havia estat testimoni de l'enderrocament revolucionari d'un altre antic monarca, a Etiòpia, també un país multiètnic.

Aquest és el patró que es va seguir en la primera revolució moderna de l'Orient Mitjà, la dels Joves Turcs, que, després de l'optimisme inicial pels esdeveniments de 1908, va començar, en diferents graus, a oposar-se i enfrontar-se als ciutadans dels Balcans, als àrabs, als kurds, als grecs anatòlics i, amb conseqüències humanes terribles, als armenis. Una dècada més tard, a Rússia es va seguir un patró semblant: els estats bolxevics, després de proclamar respecte cap a les nacionalitats que conviuen al seu territori, i fins i tot de concedir la independència a una d'elles (Finlàndia), van començar a enfrontar-se als nacionalistes d'Ucraïna, de Transcaucàsia i de l'Àsia Central. Uns anys abans de la revolució iraniana, el 1974, el món havia estat testimoni de l'enderrocament revolucionari d'un altre antic monarca, a Etiòpia, també un país multiètnic: al cap de dos anys, el nou règim militar del coronel Mengistu estava en guerra amb els somalis, els àfars, els tigre i els eritreus. Qualsevol esperança de reconciliar la revolució eritrea, que s'havia iniciat el 1961, amb la d'Etiòpia va quedar frustrada molt aviat, i va estar seguida del patró familiar i funest de la recriminació i la guerra.

L'Iran va demostrar ser només una excepció parcial a aquest patró. En certa mesura, l'Iran s'assembla més a l'Índia que no pas a Rússia o Etiòpia. Si tenim en compte que gairebé la meitat de la població iraniana té el persa com a primera llengua, constatem que durant bona part de la seva història –també durant els anys de la República Islàmica– l'Iran ha estat un país multiètnic relativament reeixit i cohesiu, amb diverses comunitats que han participat del poder polític, militar i econòmic, tant sota el monarca com amb l'imam. No obstant això, els aixecaments més notables al centre –la Revolució Constitucional de 1906-1908; la crisi dels anys quaranta, quan Azerbaidjan, amb el suport soviètic, va exigir autonomia del centre, o la Revolució Islàmica– han provocat conflictes amb les minories ètniques. La gran sorpresa de la revolució iraniana de 1978-1979 va ser que, a diferència de 1945-1946, els àzeris no hi van donar suport per raons d'autonomia o independència, i no es van enfrontar violentament al nou règim: de fet, quan es van rebel·lar, a finals de 1979, va ser com a mostra de suport al seu líder, l'aiatollà Shariat-Madari, no per motius d'autono-

mia o secessionisme. Les relacions amb dues altres nacionalitats, els kurds i els àrabs, van ser força més controvertides, ja que ambdues són predominantment sunnites, havien mantingut vincles polítics amb el règim de Bagdad i aviat van ser acusades d'«agents» dels poders estrangers comparables a l'«Exèrcit del Sud del Líban», i exposades a mesures de repressió severa.

De tots els líders d'aquest període que he tingut l'honor de conèixer, el més impactant va ser el del Partit Democràtic Kurd, Abdel-Rahman Qassemlu, un antic marxista i després socialista democràtic, que va ser assassinat pel règim de Teheran a Viena l'any 1989. Em va explicar com, en va, havia intentat convèncer Khomeyní de la justícia de l'autonomia, i sempre va insistir que l'objectiu del moviment kurd era l'autonomia dins d'un Iran democràtic. *Demokrasi barayi Iran, khodmokhtari barayi Kurdistan*. Tal com indica l'ordre de les paraules d'aquest eslògan, Qassemlu era molt conscient que per assolir un veritable sistema autònomic –o, per emprar un altre llenguatge, «federal»– a l'Iran hi havia una condició prèvia de democràcia al centre. Si no se seguia aquesta fórmula, les lleis d'autonomia més liberals no significarien res, com posava de manifest l'exemple dels dos veïns de l'Iran, l'Iraq i la Unió Soviètica. De la mateixa manera que en altres països multiètnics, inclòs Espanya, la revolució social i l'autonomia regional no sempre són socis fàcils.

Els aspectes esmentats de la revolució iraniana de 1978-1979 comparables a altres solen ser menys rellevants que tots els aspectes en què l'aixecament islàmic va destacar per la seva unitat. El lloc principal l'ocupa el paper de la religió i el clero. Ningú no pot negar que, en aquest sentit, la revolució iraniana va ser diferent, perquè va tenir una ideologia legitimada en termes religiosos i de les escriptures, amb un líder que reivindicava el càstig diví, amb un vocabulari polític extret de l'Alcorà i amb un model del nou estat justificat com un retorn al del profeta Mahoma a la Meca i a Medina durant el segle VII. També és innegable que aquesta orientació religiosa va donar resultats molt específics: d'una banda, la resubordinació de les dones i la imposició de normes discriminatòries en els codis del vestir, en la llei i en la vida pública en general, i, de l'altra, una nova política,

Les relacions amb dues altres nacionalitats, els kurds i els àrabs, van ser força més controvertides, ja que ambdues són predominantment sunnites.

La revolució iraniana, trenta anys després

inclosa en la constitució de la nova República, de suport als musulmans «en lluita» d'altres estats, i, en concret, el rebuig a la fins aleshores forta aliança entre l'Iran i Israel.

La revolució iraniana va ser diferent, perquè va tenir una ideologia legitimada en termes religiosos i de les escriptures, amb un líder que reivindicava el càstig diví, amb un vocabulari polític extret de l'Alcorà i amb un model del nou estat justificat com un retorn al del profeta Mahoma a la Meca i a Medina durant el segle VII.

Per més importants que fossin la forma i la ideologia de la revolució islàmica, seria un error prendre's al peu de la lletra l'aparença de «retorn» a la tradició i als textos sagrats, ja que totes les revolucions han incorporat alguna mena de legitimació retrospectiva en la seva ideologia. A la vegada, si analitzem atentament el llenguatge de la retòrica de Khomeynî, i identifiquem els seus temes polítics principals, esdevé clar que en general són molt semblants als temes i a la visió global associada als populismes radicals de qualsevol lloc del món –tant l'Amèrica Llatina (per exemple, l'Argentina o el Brasil) com l'Europa de l'Est després de la Primera Guerra Mundial–; una visió a través de la qual la innocent massa de la població, amb un líder carismàtic i gairebé infal·lible, és exhortada a sublevar-se contra una elit corrupta i instaurada per l'estranger. Així doncs, encara que el vocabulari de Khomeynî fos extret i reciclat de l'Alcorà, en-

tre els termes aparentment religiosos i arcaics que utilitzava hi podem discernir la barreja de radicalisme social, aspiració igualitària i ultratge nacionalista que caracteritza la majoria de moviments populistes seculars.

Aquesta «modernitat» –independentment de com l'anomenem– resulta evident en un altre tret únic de la revolució iraniana, aquell segons el qual, malgrat la seva crueltat, tots els assassinats discriminatoris i tota la repressió que va practicar el règim han permès un grau de llibertat política, de pluralisme i d'obertura al món desconegut en qualsevol altra gran revolució. A l'Iran, els partits polítics estan prohibits, i la *nomenklatura* exerceix el poder amb secretisme i sense donar compte de la seva gestió, però en la vida pública –al Majlis, a la premsa, al debat públic i en les expressions diàries d'opinió– se sent un ventall d'opinions ampli i molt representatiu. L'accés al món exterior i els viatges personals mai no han estat sota un control excessiu –excepte per a les persones sospitoses polí-

ticament-, com ha succeït en altres règims revolucionaris. Certament, la por, la intimidació, el tancament arbitrari d'expedients i l'arrest estan a l'ordre del dia en l'Iran actual, però la varietat d'opinions que s'hi expres- sen, trenta anys després de la revolució, es diferencia molt de Cuba o de la Unió Soviètica en moments sem- blants o posteriors del seu avenç postrevolucionari.

L'originalitat de la revolució iraniana també és evi- dent en un altre aspecte: el context internacional en què va tenir lloc. Totes les revolucions anteriors es devien, en part, a pressions del sistema internacional que havien debilitat o destruït un règim fins aleshores dominant: la invasió i la guer- ra, en el cas de Rússia el 1917 i la Xina el 1949; la desfeta en la guerra, se- guida de la necessitat d'incrementar la càrrega fiscal, en el cas de França el 1789, o l'abandó del règim pel seu cap protector, els EUA, en el cas de Cuba el 1959. Sense aquest debilitament de l'estat, tant des de fora com des de dins, ni tan sols l'oposició més forta i amb més suport no pot provo- car una revolució. Aquesta és la raó principal per la qual el règim baazista de Saddam Hussein, que era rebutjat i odiat per la majoria d'iraquians, va sobreviure tant de temps. L'existència d'algun tipus de desafiament ex- tern a l'estat sembla que gairebé és un prerrequisit de les revolucions: tot i això, en el cas iranià no es va produir. El gran exèrcit de 400.000 homes del xa no havia perdut cap guerra. Cap estat estranger no havia desafiat l'Iran. El suport dels EUA es va mantenir constant. Cap estat exterior no va donar suport, ni finançar, ni armar el moviment islàmic d'oposició. Podrí- em afirmar que l'impacte i la falta de fiabilitat del preu del petroli, en què es basava l'intent del xa de modernitzar i transformar la societat iraniana, va ser prou fort com per desestabilitzar l'economia i la societat de l'Iran, però el factor internacional va ser molt més indirecte que els cops militars a què anteriors estats havien sucumbit.

Tanmateix, no hi ha dubte que els factors internacionals han acabat te- nint un paper en el període iniciat el 1979, un paper brutal en el cas de la invasió de l'Iraq de 1980, de llarg termini en forma de sancions dels EUA i els aliats -que han inhibit el creixement i el canvi econòmic-, i preo- cupant per als muhàns en el cas de la influència cultural d'Occident, del consumisme i d'Internet. Els muhàns tenen molts motius per mostrar-se

**La por, la intimidació,
el tancament arbitrari
d'expedients i l'arrest
estan a l'ordre del dia
en l'Iran actual.**

La revolució iraniana, trenta anys després

La propera retirada nord-americana de l'Iraq, en un procés que compta amb el suport tàcit iranià, i l'arribada al poder del president Obama indiquen clarament que és possible iniciar una nova era en les relacions entre els EUA i l'Iran.

contraris a la *tahajum i farhangi*, l'«agressió cultural», i, òbviament amb l'ajut de les tecnologies de seguretat xineses, intenten controlar els blocs, les converses de xat i Internet. Tanmateix, dins del país l'opinió pública és variada i no es pot controlar, i la majoria de ciutadans tenen interès a reconciliar-se amb Occident, sobretot amb els EUA. En aquest sentit, la propera retirada nord-americana de l'Iraq, en un procés que compta amb el suport tàcit iranià, i l'arribada al poder del president Obama indiquen clarament que és possible iniciar una nova era en les relacions entre els EUA i l'Iran. Ara bé, tenint en compte que aquesta revolució encara manté elements radicals de suport popular intern, i tenint en compte les aspiracions de l'Iran, per motius nacionalistes i revolucionaris, de tenir un paper més notori a l'Orient Mitjà, no serà possible arribar a la resolució total o ràpida dels problemes amb els EUA. De la mateixa manera que les revolucions històriques que la van precedir, la revolució islàmica de l'Iran no ha aconseguit molts dels seus objectius, i ha imposat més restriccions, més ineficiència i més dificultats a la població. Però encara no ha acabat el seu camí, per tant, ara que inicia la quarta dècada, és segur que en els propers anys seguirà desafiant, sorprenent i, com a mínim en certa mesura, contrariant el món exterior.

NOTES

1. L'eslògan persa *Nah gharb, nah sharq* resultarà desxifrabable per a qualsevol catalanoparlant, ja que els mots que designen l'oest i l'est en català –*garbí, xaloc*– provenen de les paraules àrabs *gharb* («oest») i *sharq* («est»). La llengua persa va originar algunes paraules que van arribar al català a través del llatí o durant els regnes musulmans d'Espanya, com ara *festuc, odèon, paradís, sucre, taronja* i *xacal*.